

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS

ZA LITERARNO ZGODOVINO

IN JEZIK

Per. II 379 / III (2. ex.)

LETNIK III

1950

LJUBLJANA

V letošnjem tedniku »Tovarišu« je v februarju v nekaj številkah 6—8 izhajal sestavek »Svetovni nazor starih Slovencev«, to je o njihovem baje-slovju. Samo ob sebi je umevno, da ne more biti tak sestavek v imenovanem časopisu znanstvena razprava, temveč le ljudski prosveti služeče, poljudno napisano berilo; vendar mora ravno zaradi svojega namena po možnosti slo-neti na znanstvenih izsledkih in ne sme biti z njimi v opreki. Slovanska mitologija in v njenem okviru seveda tudi slovenska je še v obilni meri zelo problematično polje in literatura o njej polna hipotez in nasprotij. Zato mora biti tisti, ki govori o njej, zelo kritičen presojevalec in silno previden.

Najobširnejši dosednji pregled o slovanskem verstvu je še vedno Niederlejev v kulturnem delu njegovih Starožitnosti »Život starých Slovanů« (díl II, svazek I, oddíl VI: Víra a náboženství, druga izdaja v Prage 1924). Od istega je tudi francoska predelava Starožitnosti v izdaji francoskega Instituta d'études slaves v seriji Collection de manuels I: Manuel de l'antiquité slave II. La civilisation (Paris 1926). O drugi literaturi glej še moj »Uvod v slovansko filologijo« (v Ljubljani 1949, str. 49 in 110, prip. 153). V novjšem času pa je objavil B.-O. Unbegaun, profesor slovanske filologije na univerzi v Strasbourgu, kritično študijo o religiji starih Slovanov v zborniku »Les religions de l'Europe ancienne« (Paris 1948, str. 387—445). Pripravlja pa o tem še večje delo. Z imenovanim spisom bi bilo zanimivo primerjati manj kritični St. Urbańczyka, Religia pogańskich Słowian (Kraków 1947, Biblioteka Studium słowiańskiego instytutu Uniwersytetu Jagiellońskiego, Seria B, n° 6). Kratko omembo o obeh je najti v Revue des études slaves XXV 130 (1949).

Spis v »Tovarišu« ne pretendira na novejšo izsledke in metode in ne ustreza kritičnemu odnosu do opisovanega gradiva nasploh, v podrobnostih pa zlasti glede nekaterih etimologij. Je nekaka ponovitev italijansko pisane razprave istega avtorja J. Mala »Contributo alla mitologia slovena« (Bologna 1945), odtisa iz »Studi e materiali di storia delle religioni«, vol. XVIII (1942), v kateri se nahajajo tako isto razne nekritične trditve in napačne etimologije. Bolji in tudi kolikor toliko dokumentiran je spis »Slovenske mitološke starine. Donesek o sledovih poganstva med Slovenci« (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1940, XXI 1—37).

Tu ne more biti mesta, podrobno pretresati vso stvar, ker bi to zahtevalo obširnejšo študijo, za primer pa hočem opozoriti samo na neko navidezno na dlani ležečo, toda krivo etimologijo, in sicer izraza »žrec« v »Tovarišu« (štev. 8, str. 122): »Poganski duhovniki so del mesa daritvene živali na obredni pojedini použili, odtod ime žreci«, to se pravi, da so jo »požrli«. Izraz »žrec« je dandanés le ruski, književni iz cerkvene slovanščine, stekslav. жръць, z istim korenem kakor stekslav. жрътва iz glagolskega жрѣти »žrtvovati« in nima nič opraviti s korenem glagola »žreti«, steksl. жрѣти. To nam dokazuje z ene strani lingvistično primerjanje, z druge filološki podatki različnega oblikovanja obeh glagolov v starocerkvenoslovanščini. V prvem oziru je žrti, sed. žьrъ »žrtvovati« identično z lit. girti, sed. giriù, po R. Trautmannu, Baltisch-slavisches Wörterbuch (Göttingen 1923, str. 88) »loben, rühmen«, po A. Preobraženskega etimološkem slovarju ruskega jezika (Moskva 1910 sl., str. 230) »pohvaljat', voshvaljat'«, medtem ko je žreti, sed. žьrъ »žreti«, lit. žrem« lit. gėrti, sed. geriiù, po R. Trautmannu (str. 89) balt. »schlingen«, lit. (sedaj) »trinken«, po A. Preobraženskem (str. 236) »pit'«. Indoevropsko je je bil za prvo koren *gera- »okazyvat' počest', čitit'«, za drugo *guer- (A. Preobraženskij str. 230 in 236).

Različnost obeh glagolov kaže tudi njihovo različno gramatično oblikovanje v starocerkvenoslovanških spomenikih. Medtem ko je za »žrtvovati« infinitiv жрѣти, je za »žreti« brez redukcijske stopnje жрѣти iz *žerti; 3. oseba ednine aorista je od prvega glagola пожрьъ (-pb), od drugega pa пожрьѣтъ; končno je particip trpnega načina pretkelega časa od prvega пожьренъ, od drugega пожрьѣтъ. Bližje podatke je najti v znanih starocer-

kvenoslovanskih slovnica, razlago za povod različnoga oblikovanja pa je podal N. Wijk (prim. njegovo »Geschichte der altkirchenslavischen Sprache«, Berlin und Leipzig 1931, str. 222 sl. in 241). Vzrok je bila različna intonacija obeh korenov, prvega rastoča, drugega padajoča. Analognih primerov je več.

Ljubljana, aprila 1950.

Rajko Nahtigal

ZNAČENJE TURSKE RIJEČI *TUTSAQ* »RATNI ZAROBLJENIK« U HS. RIJEČI *TUCAK*

U 2. izdanju Vukova Rječnika čitamo u azbučnom redu: *tucak*, m. der Bettler, mendicus, prosjak, cf. rob: Udijeli *tucaku* junaku —, a kod riječi *rob* i ovo: »... Gdjekojijem su ljudima (t. j. u ratu odvedenim u ropstvo) Turci osijecali otkup, pa ih na jemce ili zalogu puštali da prose i otkup da sastavljaju. Ovakovi je rob imao oko vrata gvozdenu halku s katancem pod grlom, i ponajviše se u narodu našem zove *tucak*. Poslije posljednjega mira između Nijemaca i Turaka u Srbiju je dolazilo sila ovakijeh robova Grka iz Morije«.

Vuk, sudeći i prema pretposlednjoj rečenici, nije pomišljao, da bi riječ *tucak* mogla biti tuda, turska, pa je zato nije obilježio zvjezdicom, kojom je označivao turske riječi. Tu je oznaku riječ *tucak* dobila tek u 3. državnom izdanju njegova Rječnika; bez te je oznake i u Broz-Ivekovićevu Rječniku, i to zacijelo zato, što je Iveković mislio, da je *tucak* naša riječ, pa ju je protumačio našim riječima »koji se potuca po svijetu proseći« i pri tem se pozvao na Daničićeve »Korijene« (1877) 91, gdje je riječ *tucak* zajedno sa *tucalo*, *potucnja*, *natucak* i dr. metnuta s drugim riječima od korijena koji je u *tući*. No prije u »Osnovama« (1876) u bilješci na str. 269 metnuo je Daničić riječ *tucak* među »tude«. U 3. izdanju Vukova Rječnika naša je riječ označena kao turska, po svojoj prilici prema Đ. Popovića članku »Turske i druge istočanske reči« (1884), gdje se čita:

»*tucak*, m. prosjak; u turskom vele *ducak*, onaj koji je u ratu zarobljen; ali će ovu reč biti Turci od Srba uzeli, jer Turci u svom jeziku nemaju *c*«.

Riječ *tucak* ima i stariji Reljković u »Satiru«, ali je i on uzeo, da joj je osnovno značenje »prosjak«. Odvraćajući braću od diobe veli i ovo:

Tebe s plugom i s koli rastavi,
a sam sebe s njima ne sastavi,
neg od dobrog starosidioca
budu *tucak* i obodvojica (stih 2541—4),

t. j. jedan i drugi budu prosjaci.

U studiji o jeziku M. A. Reljkovića R. Aleksić govoreći o leksičkoj građi meće: »*tucak* — zarobljenik (? — tur.)« (v JF. X, 1931, 165), pa se i po tome vidi, da ovaj moj člančić, u kojem utvrđujem postanje i značenje riječi *tucak* neće biti suviše.

Gore navedena potvrda u Vukovu Rječniku: »udijeli *tucaku* junaku« uzeta je iz narodne pjesme »Vuk Anđelijć i ban Zdranin« iz 3. knj. br. 57. U toj se pjesmi pjeva, kako se Vuk Anđelić, ne mogući inače sastaviti otkup za brata Milutina, koji je već desetog godinu sužanj u tammici bana Zdranina, oblači u *stucačke* haljine; isporedi stih 48—53:

Od jada se Vuče preobuče:
Udri na se *tucačke* haljine,
A na ramo drenovu batinu,
O batini iskrpljenu torbu;
Pa on ode od grada do grada,
Te on prosi šljepačku podjelu.

Kao takav prosjak dolazi i pred banove dvore, gdje robinji Kumriji, držeći je za banicu, veli: »Udijeli *tucaku* junaku« (str. 60).